

פרשת חיי שרה

"ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם..."

הרב אמנון בזק

א.

אחת התופעות הבולטות במקרא, היא החשיבות הרבה המיוחסת לקניינים בארץ ישראל. בכל מקום שמוזכר קניין שכזה, הוא מתואר בפירוט רב, תוך הקפדה על ציון פרטים שונים, ובעיקר - ציון מחיר הקרקע. בפרשתנו מסופר על חלקת השדה הראשונה שנקנתה, וחלקה הראשון של הפרשה - פרק כ"ג כולו - מוקדש למשא ומתן הממושך שהתנהל בין אברהם לבין עפרון החתי. בסופו של הפרק מדגישה התורה, חזור והדגש:

"... וישקול אברהם לעפרון את הכסף אשר דבר באזני בני חת, ארבע מאות שקל כסף עובר לסוחר. ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא, השדה והמערה אשר בו וכל העץ אשר בשדה אשר בכל גבולו סביב, לאברהם למקנה לעיני בני חת בכל באי שער עירו... ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת".

התורה מציינת בהרחבה שאברהם מסרב בעקשנות לקבל את השדה חינם, ותובע לשלם לעפרון את מלוא מחירה. התורה מדגישה שמעמד הקנייה היה "לעיני בני חת בכל באי שער עירו", וחוזרת פעמיים על כך שהשדה "קם" לאברהם למקנה, לאחוזת קבר.

מעניין, שבכל המקומות האחרים שבהם נזכרת מערת המכפלה בתורה, שבה התורה ומאריכה - שלא כדרכה - בפירוט הדרך שבה נקנתה השדה. כך, למשל, בסוף הפרשה (כ"ה, ט-י):

"ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו אל מערת המכפלה אל שדה עפרון בן צוחר החתי אשר על פני ממרא, השדה אשר קנה אברהם מאת בני חת, שמה קובר אברהם ושרה אשתו".

כך גם בבקשת יעקב אבינו, לפני מותו (מ"ט, ט-כט-לב):

"ויצו אותם ויאמר אליהם אני נאסף אל עמי, קברו אותי אל אבותי אל המערה אשר בשדה עפרון החתי, במערה אשר בשדה המכפלה אשר על פני ממרא בארץ כנען, אשר קנה אברהם את השדה מאת עפרון החתי לאחוזת קבר, שמה קברו את אברהם ואת שרה אשתו... מקנה השדה והמערה אשר בו מאת בני חת".

וכך גם בביצוע (נ', יג):

"וישאו אותו בניו ארצה כנען ויקברו אותו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם את השדה לאחוזת קבר מאת עפרון החתי על פני ממרא".

ב.

גם במקרים אחרים בולטת תופעה זו.

יעקב קונה מחמור בשכם חלקה שדה, ושוב מציינת התורה את המחיר (ל"ג, יט):

"ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד בני חמור אבי שכם במאה קשיטה".

ולמים, כאשר נקבר שם יוסף, שוב מאריך המקרא ומזכיר את פרטי המכירה (יהושע כ"ד, לב):

"ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם, בחלקת השדה אשר קנה יעקב מאת בני חמור אבי שכם במאה קשיטה, ויהיו לבני יוסף לנחלה".

ספר שמואל מסתיים, כרקע לספר במלכים, בקניית הגורן מארונה היבوسی. סיפור הקנייה מזכיר לא במעט את קניית השדה ע"י אברהם: בשני המקרים פונה אדם מכובד מישראל (אברהם - "נשיא א-להים אתה בתוכנו"; דוד - מלך ישראל) אל נכרי (עפרון, ארונה) בבקשה לקנות חלקת אדמה. בשני המקרים מתנהל בין הצדדים רב-שיח מנומס, רצוף השתחויות, כשהמוכר מציע לקונה לקחת הכל בחינם ("השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה" - "יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו"). ובשני המקרים מתעקש הקונה לשלם שקלי כסף במחיר המלא של הקרקע. כאברהם בשעתו, כך גם דוד (שמ"ב כ"ד, כד):

"ויאמר המלך אל ארונה: לא, כי קנו אקנה מאותך במחיר, ולא אעלה לה' א-להי עולות חינם, ויקן דוד את הגורן ואת הבקר בכסף שקלים חמשים."
[יצויין, כי בעל דברי הימים היה, כפי הנראה, ער להשוואה מכוונת זו, ובתיאור המקביל הוא משתמש בביטוי - "לא, כי קנה אקנה בכסף מלא" (דה"א כ"א, כד) - ביטוי הלקוח ממכירת מערת המכפלה לאברהם.]

ג.

מתוך אריכות המקרא בפרטים אלו, משתמע שהתורה מעוניינת להסיר כל ספק בדבר אמיתות המכירה ותקפותה. ידועים דברי חז"ל בעניין (בראשית רבה, פרשה ע"ט, סי' ד):

"ויקן את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו - אמר ר' יודן בר סימון: זה אחד משלושה מקומות שאין אומות העולם יכולים להונות את ישראל לומר גזולים הן בידכם, ואלו הן: מערת המכפלה ובית המקדש וקבורתו של יוסף. מערת המכפלה - דכתיב: 'וישמע אברהם אל עפרון וישקול אברהם לעפרון...'; בית המקדש - דכתיב: 'ויתן דוד לארנן במקום...'; וקבורתו של יוסף - 'ויקן את חלקת השדה'."

ד.

עוד מקום אחד יש, שעליו מסופר כי נקנה (מל"א ט"ז, כג-כד):

"בשנת שלושים ואחת שנה לאסא מלך יהודה, מלך עמרי על ישראל שתים עשרה שנה... ויקן את ההר שומרון מאת שמר בכר ים כסף, ויבן את ההר ויקרא את שם העיר אשר בנה על שם שמר, אדוני ההר שומרון."

גם כאן מציין המקרא את המחיר המדוייק ששולם עבור קניית העיר.

מעתה, יש לנו ארבעה מקומות שבהם התבצעו קניינים ממוניים של חלקים בארץ ישראל: חברון, שכם, ירושלים ושומרון.

ארבעה מקומות אלה - מכנה משותף נוסף להם. ארבע ערים אלה הן ארבע ערי הבירה ששימשו את עם ישראל בתקופות שונות:

חברון - לאחר מותו של שאול, שואל דוד בה' היכן להציב את בירתו (שמ"ב ב', א-יא):

"ויאמר ה' אליו: עלה, ויאמר דוד: אנה אעלה? ויאמר: חברונה - ויעל שם דוד... ויבואו אנשי יהודה וימשחו שם את דוד למלך על בית יהודה... ויהי מספר הימים אשר היה דוד מלך בחברון על בית יהודה שבע שנים וששה חודשים."

שכם - בירתה הראשונה של מלכות ישראל. רחבעם מגיע לשכם כדי שהעם ימליך אותו (מל"א י"ב, א), אך כתוצאה מקבלת עצת הילדים להקשות על עול העם - עצה שעלתה בקנה אחד עם הרצון הא-להי - "למען הקים את דברו אשר דבר ה' ביד אחיה השילוני אל ירבעם בן נבט" (פס' טו) - מתפלגת הממלכה, ובסופו של דבר מומלך ירבעם בשכם, והופך אותה לבירתו (פס' כה).

ירושלים - בירת מלכות ישראל המאוחדת: לאחר מותם של אבנר ואיש בושת, מחליטים זקני ישראל לקבל גם עליהם - כמו אחיהם ביהודה - את מלכותו של דוד. צעדו הראשון של דוד הוא כיבוש ירושלים, והפיכתה לבירתו (שמ"ב ה', ה):

"ובירושלים מלך שלושים ושלוש שנה על כל ישראל ויהודה."

שומרון - שושלת בית עומרי, עם כל רשעותה, היתה השושלת המרכזית והחזקה ביותר שמלכה בשבטי ישראל, ובירתה - בשומרון. ועל כך עמדו חז"ל (סנהדרין ק"ב ע"ב):

"מפני מה זכה עמרי למלכות? מפני שהוסיף כרך אחד בארץ ישראל, שנאמר: 'ויקן את ההר שומרון'".

זכות קניית הקרקעות ע"י האבות עמדה לבנים, ובמקומות שנקנו בכסף מלא ללא עוררין - קמו ערי הבירה של ישראל.

ה.

אשרי עין ראתה כל אלה, הלוא למשמע אוזן דאבה נפשנו.

שורות אלו נכתבות, בשעה שהסכם הפריסה מחדש בחברון הולך ומסתיים. דומה, שהגלגל נתהפך, ואם יש שלושה מקומות עליהם כן קמים אומות העולם ותובעים אותם מישראל, הרי הם בדיוק אותם שלושה - מערת המכפלה, קבר יוסף והר הבית.

נסיים איפוא בתפילה, שהקב"ה יקים את צמח דוד עבדו, יתן שמחה לארצו וששון לעירו, תקוה טובה לדורשיו ופתחון פה למיחלים לו.